

פתרון הבחינה

היסטוריה

קיץ תשפ"א, 2021, שאלון: 22262

מוגש ע"י צוות המורים להיסטוריה בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

בית שני – מעם מקדש לעם הספר

הנבחנים נדרשו לענות על שתיים מהשאלות 1-4

שים לב! מן השאלות שתענה עליהן, לפחות שאלה אחת חייבות לכלול קטע מקור

שאלה 1- הורדוס

סעיף א'

היחסים המתוחים בין הורדוס למוסדות היהודיים באו לידי ביטוי באופן הבא:

יחסיו של הורדוס עם הסנהדרין – הסנהדרין כנציגת האומה הייתה מצויה ביהודה מסוף התקופה הפרסית וראשית התקופה ההלניסטית. על פי המסורת, ראשיתה בשבעים זקנים שהיו עם משה במדבר. הסנהדרין ריכזה בידיה סמכויות של רשות מחוקקת, מבצעת ושופטת, ובמקביל הייתה מעין מוסד אקדמי ללימוד תורה. גורל הסנהדרין היה תלוי במצבה המדיני-חברתי של האומה ובתמורות של העם. היה שוני במעמדה של הסנהדרין בימי החשמונאים לעומת מעמדה בימי של הורדוס. זה האחרון, החליש את כוחה, צמצם את תחומי פעולתה ודחק אותה לגמרי ממעמד של שותפה בשלטון. במקום זאת, הוא הרכיב, מקרב "רעיו" מעין מועצה פרטית שישבה עמו יחד במשפט.

יחסיו של הורדוס עם הכהנים – כשליט יחיד וכמלך בעל תפיסה הלניסטית, הורדוס התנגד למוסד הכהונה, הוא ראה במשרת הכהן הגדול מוקד של כוח פוליטי שיש להחלישו. הוא נטל מן המשרה את תוכנה, והפך אותה למשרה פקידותית אשר טעונה את אישורו. בניגוד למסורת היהודית, אשר ראתה בכהונה הגדולה משרה לכל החיים, הורדוס הפך אותה למשרה זמנית, אשר הועברה מכהן אחד למשנהו תמורת כסף. הכהנים מונו לשנה אחת בלבד. לאחר שנה המשרה הייתה פנויה למכרז חדש. מטרתו הייתה להקים אצולה חדשה של כהנים שתהיה נאמנה לו בלעדית ולכן הוא מסר את מוסד הכהונה הגדולה לידי משפחות יהודיות מן הגולה ההלניסטית והבבלית שהיו נאמנות לו.

סעיף ב'

מפעלי הבנייה של הורדוס העידו על היותו "מלך חסות".

"מלך חסות" הייתה שיטת שלטון עקיפה בה נהגו ברומאים בחלק מהאזורים תחת שליטתם. לתפקיד "מלך החסות" מונה מנהיג מקומי ששלט עבור הרומאים באזור. בכך נמנע חיכוך ישיר של הרומאים עם האוכלוסייה המקומית בעיקר בתהליך גביית המיסים והשמירה על הסדר הציבורי, והם הרוויחו נאמנות מוחלטת מאחר והמלך היה תלוי לחלוטין בחסדיהם. הורדוס כמלך חסות עשה מאמץ להטמיע בארץ את התרבות ההלניסטית ולשקף לשלטון הרומי את נאמנותו המלאה. הורדוס הצטיין בבניין ערים חדשות ובהקמת בנייני פאר על פי המודל ההלניסטי-רומי. במעשיו אלה הוא רצה גם לבטא את נאמנותו לשלטון ולתרבותו, כמצופה מ"מלך חסות". מפעלי הבניה שלו העידו על כך.

שלושה מפעלים המעידים על כך –

- הורדוס בנה את **קיסריה** והפך אותה לעיר הנמל הגדולה והמשגשגת בא"י ובאזור. התיישבו בה גם נוכרים רבים. הנמל שימש לחיזוק הקשרים עם העולם ועם השלטון ולשיפור המסחר באזור.
- הורדוס בנה את העיר **סבסטי** (שומרון), יישב בה חיילים משוחררים רומיים, וחילק להם חלקות קרקע חקלאיות.
- **בירושלים** הוא בנה ביצורים מפוארים, הראשון בהם מצודת "אנטוניה", ליד הר הבית, אשר נקראה על שמו של הקיסר מארקוס אנטוניוס, כמו גם המגדלים המפוארים היפיקוס, פצאל ומרים. בנוסף, הורדוס בנה בנייני פאר. בירושלים בנה תיאטרון ואמפיתאטרון, וכן ארמון נהדר לעצמו. כל אלה מוסדות הלניסטים המצביעים על רצונו לשקף נאמנות והזדהות על התרבות הרומאית.

שאלה 2- מקור - המרד הגדול

סעיף א'

שלושה גורמים למרד הגדול –

גורמים הקשורים לשלטון הנציבים –

א. פגיעה בחיי הדת וברגשות הדתיים – לאומיים

הנציבים ניסו לפגוע בקודשי היהדות - הנציב פילאטוס (26–36) הכניס תמונות ודגלי צבא לירושלים ורצח יהודים כי התנגדו שהוא ייקח כסף מאוצר בית המקדש. הוא הודח על ידי הנציב הסורי. הקיסר הרומי קליגולה (41-37) דרש מכל תושבי הקיסרות להציב את פסלו בבית המקדש. הוראה זו בוטלה אך השאירה משקע מר בקרב היהודים. הגזירה של קליקולה יצרה ליכוד של העם נגד השלטון הרומי. הנציבים זלזלו בחגי ישראל – למשל חיילים רומאים הכו יהודים ברחבת בית המקדש בחג הפסח. הנציב מינה כוהנים ששיתפו אתו פעולה או שקנו את הכהונה מכספי בית המקדש. הנציבים ערכו מפקד שכלל את רישום התושבים, מדידת קרקעות, והערכת השווי של הרכוש. פעולות אלה אפשרו גביית מיסים מהתושבים. המפקד עורר התנגדות כי היהודים ראו בו סימן לאובדן החירות שלהם ואת השעבוד שלהם לרומא.

ב. **החרפת המתח ביחסים בין יהודים לנוכרים**

מעמד הנוכרים התחזק והנציבים גילו כלפיהם אהדה והעדיפו אותם על פני היהודים. באמצעות ההעדפה חיזקו הנציבים את נאמנות הנוכרים לשלטונם. דוגמאות ליחסים בין הקבוצות:

1) בקיסריה פרצו מהומות בין יהודים לנוכרים סביב שאלת מעמדה של העיר – האם היא עיר יהודית. הנציג והקיסר תמכו בעמדת הנוכרים ואלו ביצעו טבח נוראי ביהודים ורצחו כעשרים אלף יהודים. ללא תגובת הנציבים התפשטו המהומות לערים נוספות.

2) עם מותו של אגריפס ה-1 שמלך ביהודה 3 שנים, חגגו הנוכרים בעוד היהודים התאבלו.

גורמים הקשורים לחברה היהודית –

התגברות הקנאות הדתית בקרב היהודים. קבוצה של יהודים בשם סיקריים טענה שהכניעה לשלטון הרומאים היא חטא כי היא מבטאת את ההכרה באדון אחר חוץ מאלוהים. לכן קראו הסיקריים למרד בשלטון הרומאי וככל שהתגברה המצוקה של העם כך גברה השפעתם ורבים יותר בציבור היהודי תמכו בהם. הסיקריים פעלו נגד הרומאים וגם נגד נכבדים יהודים שנחשדו כמשתפי פעולה עם הרומאים. ניתן להציג גם את העמקת הקיטוב הכלכלי – גורם הקשור גם לנציבים וגם לחברה היהודית; התגברות התסיסה המשיחית – קשור לחברה היהודית)

סעיף ב'

שתי תוצאות של המרד הגדול על פי הקטע –

חורבן בית המקדש – "כי הנה את רואה/את מקדשנו שומם ואת מזבחנו הרוס/ואת היכלנו חרב". בשנת 70 לספירה, במהלך המרד הגדול, חרב בית המקדש וירושלים נהרסה. עם חורבן הבית חדלו להתקיים המצוות הקשורות במקדש, בוטלו עבודת הקורבנות, התרומות והמעשרות, והעלייה לרגל. **ביטול מוסדות ההנהגה היהודית** – "נכבדינו בזויים וכוהנינו נשרפו/ ולווינו נשבו" - ההנהגה היהודית המסורתית של עם ישראל שכללה את הכהונה הגדולה, הסנהדרין ולוויים אבדה את מקומה הפיזי בירושלים והייתה בסכנת העלמות. האליטות החברתיות – המעמד החברתי הגבוה של היהודים, נעלמו לאחר שנפגעו ע"י המורדים ועל ידי השינוי הדרמטי שעבר על האזור.

תוצאה אחת נוספת של המרד על פי הנלמד – בהיבט הכלכלי - החקלאות נפגעה והכלכלה שותקה בעיקר באזור יהודה. הרומאים הנהיגו הפקעת קרקעות. כתוצאה מכך נושלו איכרים רבים שנותרו ללא קרקע. הרומאים הטילו מיסים כבדים – מס קרקע, מס גולגולת, ומס שתי הדרכמות שנועד לאחזקת מקדש יופטר והחליף כעונש את מס חצי השקל לבית המקדש. ניתן להציג גם את התוצאות במישור הדמוגרפי או המדיני.

שאלה 3- מירושלים ליבנה

סעיף א'

מרכזיות בית המקדש בחיי העם היהודי –

מאז בנייתו, שימש בית המקדש למרכז החיים הכלכליים, החברתיים והדתיים ביהודה. בנייתו מחדש של בית המקדש החזירה לו גם את החשיבות בעיני כלל יהודי העולם.

1. מרכזיות בית המקדש מבחינה דתית

החברה היהודית ביהודה ובגולה ראתה בבית המקדש **כמקום משכנו של אלוהי ישראל** ולפיכך התרכזו חיי הדת סביב בית המקדש. בבית המקדש התקיימה עבודת הקורבנות ובחברה היהודית התגבשה תפיסה שהביטחון האישי והלאומי של העם בתחומים שונים כמו: כלכלי, גופני וחברתי, תלוי בעבודת הקודש ובהקרבת הקורבנות לאל בבית המקדש.

האמונה הייתה שעבודת הקודש בבית המקדש הינה משמעותית לא רק לעם אלא גם לשאר העמים ולפיכך אם עבודת הקודש לא תתנהל כהלכה אז יפסקו הברכות והשפע בעולם.

בימי עזרא ונחמיה שימש בית המקדש גם כמרכז להוראת התורה ולהפצתה כאשר כוהנים, לוויים וסופרים נהגו להקריא את התורה לציבור ברחבות בית המקדש. בית המקדש שימש גם **כמרכז לעלייה לרגל** בשלושת הרגלים: סוכות, פסח ושבועות, דבר שמשך אליו עולים רבים מיהודה ומהגולה ועזר ללכד את העם מבחינה לאומית ולחזק את מעמדה של ירושלים.

2. מרכזיות בית המקדש מבחינה חברתית

העלייה לבית המקדש בשלושת הרגלים היוותה מפגש רב עוצמה ליהודים מכל העולם. בבית המקדש ישבו מוסדות ההנהגה של העם –

- הכוהן הגדול – נציג היהודים מול השלטונות, אחראי על גביית המיסים, בטחון העיר והמקדש ואספקת המים לירושלים.
- הסנהדרין – 70 או 71 חכמים באספה קבועה שעסקו בחקיקה דתית ותיקון תקנות בהתאם למציאות, עיבור השנים וקידוש החודשים, שימשו סמכות שופטת.
- הסופרים – הובילו את קריאת והוראת התורה לכל העם מחוץ לבית המקדש.

3. מרכזיות בית המקדש מבחינה כלכלית

סביב בית המקדש הייתה פעילות כלכלית גדולה. היהודים תרמו למקדש את תרומת **מחצית השקל** (מעין מס שנתי קבוע של כלל היהודים), מתנות ותרומות אחרות. התרומות הרבות שנועדו לעבודת המקדש, לאלמנות, ליתומים ולמיסים התרכזו בבית המקדש. הוא שימש כ"בנק" היהודי. **העליות לרגל** שהתרחשו שלוש פעמים בשנה (סוכות, פסח, שבועות) תרמו גם הן לחיזוק הכלכלי של בית המקדש וכוהניו. בתקופות הרגלים התנהלה פעילות מסחרית רבה בירושלים – שווקים ועסקאות כלכליות.

שתי סכנות שמשקפו לעם היהודי עם חורבן הבית בשנת 70 לספירה -

1. אוירת ייאוש ומשבר עקב התבוסה ותקנות הכיבוש שהנהיגו הרומאים –

בקרב יהודים רבים השתרשה תחושת ייאוש קשה לאור חורבן המקדש והתבוסה לרומאים, שהובילה למחשבה כי האל אינו תומך במעשי העם יותר. לכך הוסיפו תקנות הרומאים שהקשו מאוד על החיים בארץ לאחר דיכוי המרד. התגובות לייאוש ולמשבר הרוחני היו:

- * אי השלמה עם החורבן: אבל שהוביל לאימוץ חיים סגפניים, אבלות על בסיס קבוע. בריחה והתמכרות לחזונות "אחרית הימים" – אין טעם לחיים, לשגרת הטבע והעולם, ללא בית המקדש.
- * יציאה בהתרסה וכעס כלפי האל שנטש את עמו, "שהרשה" להחריב את בית משכנו, שבא כביכול לעזרת "הרשעים" – הרומים.

2. השלכות אובדן המרכז של הציבור היהודי (דתיות ומוסדיות) - בהעדר המקדש (מקום העלייה לרגל,

הקרבת הקורבנות והמוסדות היהודיים) ובהעדר ההנהגה היהודית שייצגה את היהודים בפני השלטונות (סנהדרין וכוהן גדול) היה חשש מפני התפוררות העם היהודי. סכנת **נטישת היהדות** והצטרפות לזרם דתי אחר (למשל לנצרות שצומחת באותה תקופה).

סעיף ב'

האומה היהודית התאוששה מן החורבן בזכות פועלם המהירה והנועזת של דור חכמי יבנה – החכמים שהובילו את ההתאוששות מן החורבן היו רבן יוחנן בן זכאי ורבן גמליאל. פעולתם שיקפה בחירה בהמשך החיים היהודיים ללא מקדש, הכרה בצורך בשיקום ותקומה תוך ניסיון להתמודד עם המשבר ולהפיק ממנו את החיובי – למלא את החלל שנוצר בעקבות החורבן, באמצעות יצירת חיים יהודיים ללא מקדש. הפעולה המהירה והבחירה הנועזת להחליף את בית המקדש – המרכז הדתי, החברתי והכלכלי של העם, במגוון מוסדות ותקנות, איפשר את המשך קיומו של העם היהודי, שאחרת, יש להניח, היה נעלם מבימת ההיסטוריה כמו עמים רבים אחרים שמקדשם נחרב.

דוגמא מהתחום הארגוני

כינון הנשיאות ובית הדין הגדול כמוסדות מרכזיים של העם היהודי

- א. בעיר יבנה הוקם המרכז הרוחני של יהודי א"י והתפוצות כתחליף לבית המקדש בירושלים. בה הוקמו מחדש הנשיאות והסנהדרין שחזרה לתפקד גם כבית דין. בית הדין הגדול ביבנה פיקח על בתי הדין המקומיים ועל הסמכתם של חכמים ודיינים.
- ב. ביבנה הוקם בית-מדרש שאליו הצטרפו חכמים מכל רחבי הארץ. בית-המדרש הפך למקום שבו לומדים תורה, ולבית דין שפוסק הלכות ומתקן תקנות.
- בכך נמצאה דרך חלופית להבטחת החיים היהודים בהיעדר המקדש – המשך דיון, פסיקה ותיקון תקנות והלכות המתאימות את המצוות לחיי היום יום המשתנים.

דוגמא מהתחום הדתי

קביעת דרכי כפרת עוונות ופולחן כחלופה להקרבת הקורבנות

- א. "העבודה שבלב" הוצגה כאלטרנטיבה "לעבודת הקרבנות". אלו הן פעולות שיכול לעשות כל אדם יהודי, בכל מקום, ללא צורך בבית מקדש.
- ב. גמילות חסדים השתרשה כמצווה שבאה ככפרת עוונות, במקום קרבן חטאת וכסגולה לחיים ארוכים.
- ג. מיסוד התפילה – נקבעו מועדים קבועים לתפילה, נוספה תפילת ערבית לצד שחרית ומנחה שהיו נהוגות כבר בימי בית שני, "תפילת 18" נקבעה כתפילת חובה מידי יום ביומו.
- ד. לימוד התורה – בית המדרש ביבנה הכשיר חכמים להוראת התורה. בימי חכמי יבנה הוקמו בתי מדרש רבים בהם לימדו תורה ולמדו תורה. התורה הפכה לחלק מרכזי בחיי הפולחן היהודי. ניתן להציג גם את יציקת התכנים החדשים לחגים, קביעת הלכה אחידה ותקנות חדשות

שאלה 4 - מקור – מרד בר-כוכבא

סעיף א'

שלושה גורמים למרד –

1. כתוצאה מהמרד הגדול המצב הכלכלי בארץ היה קשה מאוד (הפקעת קרקעות; מיסוי כבד; חובה לספק את צורכי הצבא הרומאי; עבודות כפייה). רבים התקשו להשלים עם המצב ושאפו לשפרו באמצעות שחרור מעול הרומאים.
2. יהודי הארץ שאפו לחזור לעצמאות – חורבן בית המקדש יצר איבה עמוקה בין היהודים לרומאים לאור אירועי המרד הגדול ואופן שליטתם באזור. התפתחה אצל יהודים רבים

ציפייה נואשת לגאולה ואמונה שהימים הקשים הם חבלי משיח ונותר רק לזרז את בוא הגאולה ע"י מרד.

3. הקיסר אדריאנוס יצר בפעולותיו תסיסה – הוא הבטיח שיקום לירושלים ולבית המקדש ואז התכחש להבטחה והחל בהכנות להקים בירושלים עיר נוכרית ולבנות מקדש ליופיטר על הר הבית. יהודים רבים תפסו את פעולותיו כהתגרות מכוונת ביהדות.

שני מאפיינים של המרד –

1. המרד תוכנן זמן ארוך מראש, באופן חשאי, והצליח להפתיע את הרומאים. המורדים חפרו מערכת מסתור תת קרקעית במרבית הישובים ביהודה וכך הצליחו להתחמק מחיילי הרומאים במשך תקופה ארוכה – יצאו לתקיפות פתע וחזרו להיעלם במסתור התת-קרקעי.

2. קשר בין מנהיגות המרד למנהיגות הדתית – רבי עקיבא, גדול החכמים באותה תקופה דרש עליו "דרך כוכב מיעקב" ובכך אישר לציבור רחב כי מדובר במשיח, במנהיג אמת שנכון לתמוך בו וללכת בעקבותיו. תמיכה זו חיזקה מאוד את גיוס העם לצד בר-כוכבא. עם התפתחות המרד והצלחותיו מונה כוהן גדול מחדש בירושלים – אלעזר המודעי.

סעיף ב'

שתי תוצאות של המרד על פי הקטע

בתחום הכלכלה – "מספר המתים מרעב...התרוקנה מתושביה כמעט יהודה כולה." בעקבות המרד שרר בארץ משבר כלכלי קשה. ישובים נהרסו, הרומאים הכבידו את המיסים, יהודים נמכרו לעבדות, אבדו את רכושם ואדמתם.

בתחום הדמוגרפיה – "חמש מאות ושמונים אלף איש נהרגו בהתקפות ובקרבות". הרומאים לוכדים את אחרוני המורדים וטובחים ביהודים – על פי מקורות רומאים – נרצחו קרוב ל-600 אלף יהודים. היהודים הופכים למיעוט בארץ אליה מגיעים יותר ויותר נוכרים בעידוד השלטון.

השפעה של המרד בתחום המדיני על פי הנלמד

ניתן להציג גם את תחום ההתיישבות – "חמישים ממצודותיהם העיקריות...מכפריהם החשובים ביותר...נחרבו."

השפעה של המרד בתחום המדיני, על פי הנלמד - שמה של פרובינקיית "יהודה" הוחלף לפרובינקיית "סוריה פלשתינה". על חורבות ירושלים נבנתה עיר רומית "איליה קפיטולינה" ונאסר על יהודים לגור בה.